

En besiktningsman skulle inte godkänna det svenska välfärdsbygget

Dagens Nyheter den 30 januari 2022

Jag har några gånger haft förmånen att se ett hus inspekteras av en riktigt duktig besiktningsman. En sådan låter sig inte luras av fernissa eller hastigt genomförda ytskiktsreoveringar.

Besiktningsmannen knacker, mäter och luktar. Om något ser nymålat ut väcker det snarast misstankar: Har någon försökt dölja något? Målarfärg, lappande och lagande kan aldrig åtgärda fundamentala brister i bjälklag, grund eller tak.

Hur skulle det gå om en besiktningsman med samma nit och erfarenhet inspekterade Sveriges offentliga ekonomi och synade välfärdsstaten och skattesystemet i sömmarna? Det är ett intressant tankeexperiment. För sisådär 20 år sedan skulle omdömet sannolikt bli med beröm godkänt. Den svenska välfärdsstaten är en fin gammal byggnad, från början rudimentär men under 1900-talet successivt utbyggd med funktionalitet som ledstjärna. Mot slutet av århundradet gjordes ett omfattande moderniserings- och reoveringsarbete, då bland annat skattesystemet gjordes om och hela pensionssystemet byttes ut.

I dag skulle en besiktningsman sannolikt slita sitt hår i förtvivlan. Varningslampor i form av tillfälliga snabbreparationer blinkar tydligt på flera ställen. Målarfärgen från den senaste panikåtgärden har inte ens hunnit torka, så låt oss granska den lite närmare: Den så kallade elpriskompensationen.

Grundproblemet bakom det höga elpriset är klyddigt. Bristande överföringskapacitet i elnätet, otur med vädret i kombination med kärnkraftens utfasning till förmån för mer väderkänsliga energikällor. Och ovanpå detta lite delikata utrikespolitiska aspekter i form av dyr rysk naturgas. Detta är inte helt enkelt att förklara och ännu svårare att åtgärda.

Dyrare el kom dock knappast som en blixtn från klar himmel. Miljöpolitiken har under lång tid byggt på premisen att elen har varit för billig i förhållande till skadeverkningar på natur och klimat. Enligt den politiken är ett högre pris ett sätt att uppmuntra bättre energihushållning, men det resonemanget är det få som vill kännas vid när elpriset når rekordnivåer och riksdagsvalet närmar sig.

90-talets pensionsreform är ett politiskt hantverk av sällan skådat slag. Men sedan kom det nyligen införda inkomstpensionstillägget.

I stället får vi nu ännu en hastigt hopsydd laglapp, vars konturer var anmärkningsvärt vaga när den presenterades av två högläsande ministrar på en presskonferens den 12 januari.

Inte ens namnet på denna skapelse är korrekt: Strikt sett är det nämligen ingen elpriskompensation, eftersom utbetalningarna beror på den totala förbrukningen, oavsett priset. Hushåll som har haft ett lågt elpris får alltså lika mycket som de som haft ett högt, så länge förbrukningen har varit lika hög.

Det kan naturligtvis tyckas underligt att på detta sätt belöna den som haft hög konsumtion, men så blir det ofta när det är viktigare att det går snabbt och enkelt att göra något, än att rätt sak blir gjord.

Låter det som en orättvis beskrivning? Tyvärr står det nästan exakt så i regeringens information: Valet att basera kompensationen på förbrukning snarare än på kostnad gjordes för att snabbare och enklare få ut pengar till hushållen.

Elpriskompensationen är bara det senaste exemplet i en lång rad av snabbfixar och provisorier. Den som vet var välfärdsstater brukar ha sina svaga punkter går direkt på pensionssystemet. Är det kasst är det minst lika illa som ett stundande stambyte eller mögel i krypgrunden. För Sveriges del blir vår hypotetiska besiktningsman först motvilligt imponerad: 90-talets pensionsreform är ett politiskt hantverk av sällan skådat slag. Men sedan uppdragas en veritabel styggelse i form av det nyligen införda inkomstpensionstillägget.

Plötsligt var regeringen ointresserad av att förklara och försvara pensionssystemets principer. I stället infördes hastigt ett svårbegripligt extrastöd som både missar de fattigaste och bryter mot principen om att pensionen ska bygga på livsinkomsten. "Dåligt underbyggt och dessutom ohållbart", röt Pensionsmyndighetens analyschef Ole Settergren, som agerade föredömligt just som en kunnig besiktningsman. Mindre föredömligt var att regeringen ignorerade kritiken.

Hur länge har Sverige missköts på detta vis? Många spår leder tillbaka till millennieskiftet. Under 1990-talet gjordes lovvärda försök att renodla välfärdsstaten och öka transparensen i socialförsäkringarna genom egenavgifter. Medborgarna skulle se vad de betalade för, var tanken.

Men år 2000 införde Socialdemokraterna påfundet att alla med pensionsgrundande inkomst skulle "kompenseras" för den allmänna pensionsavgiften. Till sin konstruktion påminde denna kompensation inte så lite om det av Alliansen senare införda jobbskatteavdraget. Båda tog Sverige ytterligare en bit bort från 1990 års skattereform. På det spåret har det fortsatt.

En besiktningsman som i dag tar sig an välfärdsstaten Sverige hittar tydliga spår av ett solitt bygge under fernissan. Men de senaste 20 åren har det långsiktiga underhållet försumrats. Det är – som alltid – en sorglig syn.

Andreas Bergh